

JOHANNES B. BAUER, *Christliche Antike* 5. Bericht, Forschungsbericht der Zeitschrift «Anzeiger für die Altertumswissenschaft» XXX Band (1970) 1/2.

Ἡ ἐνημερωτικὴ ἔκθεσις περὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιότητος ἡ δημοσιευμένη περιοδικῶς εἰς τὸ Περιοδικὸν Anzeiger σκοπὸν ἔχει νὰ ἐνημερώσῃ τοὺς κλασσικοὺς φιλολόγους διὰ τῆς ἐπισκοπήσεως τῶν σπουδαιοτέρων ἐρευνῶν τῶν συντελουμένων ἐπὶ τῶν χριστιανῶν συγγραφέων καὶ ἐπὶ τῶν γραπτῶν τῆς μεταγενεστέρως ἀρχαιότητος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ νὰ παράσῃ εἰς αὐτοὺς συνοπτικὸν προσανατολισμὸν εἰς τὴν πατρολογικὴν ἐρευναν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐκλέγονται πρὸς κριτικὴν παρουσίαν ὠρισμένα μόνον ἔργα γεγραμμένα κυρίως εἰς Γερμανικὴν, Γαλλικὴν, Ἀγγλικὴν, Ἰταλικὴν καὶ Ὀλλανδικὴν, τὰ δὲ ὄρια τῆς κριτικῆς εἶναι περιορισμένα.

Ἡ δημοσίευσις τῶν ἐνημερωτικῶν τούτων ἐκθέσεων ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ ἔχει ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1950, ἀπὸ τῆς 3ης δὲ ἐκθέσεως τοῦ 1960 καὶ ἐξῆς συντάκτης τῶν ἐκθέσεων εἶναι ὁ J. B. Bauer.

Εἰς τὴν παρούσαν ἔκθεσιν παρουσιάζει οὗτος πλῆθος νέων ἔργων δημοσιευθέντων κυρίως ἀπὸ τοῦ 1966 καὶ ἐξῆς, διὰ δὲ τὰ ἀναλύει συνοπτικῶς, παρουσιάζει τὰς νέας ἀπόψεις των καὶ ἐκθέτει διὰ βραχέων τὴν περὶ αὐτῶν ἐκτίμησίν του.

Κατ' ἀρχὰς παρουσιάζονται ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πατρολογίας, δηλ. πραγματεῖαι περὶ παλαιοχριστιανικῶν Πατέρων μετὰ ἐκλογῆς κειμένων πρὸς τεκμηρίωσιν. Μεταξὺ τούτων καὶ σύντομός τις πατρολογία μὲ κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Πατρολογίαί ἐπίτομοι εἰς διαφόρους γλώσσας, ὧν ἐκδίδονται ἀρκεταί, καὶ ἐν Λεξικῶν ἀναλυτικῶν Ἀρχαιότητος καὶ Χριστιανισμοῦ, οὗ ἡ ἐκδοσις προχωρεῖ καὶ μία Ἐπετηρὶς διὰ τὴν Ἀρχαιότητα καὶ Χριστιανισμόν, ἥς τὸ 10. τεῦχος ἐκυκλοφορήθη τὸ 1967. Ἐπίσης παρουσιάζονται πραγματεῖαι περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναπτύξεως τῆς χριστιανικῆς τέχνης, περὶ φιλολογικῆς νοθείας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, περὶ γλωσσικοῦ κλασικισμοῦ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων. Καὶ ἄρθρα ποικίλα ἐπὶ θεμάτων τοιούτων.

Ἀξιόλογος εἶναι ἡ παρουσίασις τῆς Bibliographia Patristica, ἥς ὁ 10. τόμος περιέχει τὰ βιβλία τὰ ἐκδοθέντα τὸ 1965. Ἰδιαιτέρως κρίνεται τὸ Λεξικὸν τῶν Πατέρων τοῦ Lampe, οὗ ἐπισημαίνονται ἀδυναμίαι τινές, καὶ τὸ Λεξικὸν τοῦ ἀρχαίου κόσμου—LAW—μέγας τόμος 3523 σελίδων (1965) μὲ καλὰς πρώτας πληροφορίας διὰ τοὺς παλαιότερους χριστιανούς συγγραφεῖς κλπ. καὶ πλεῖστα λήμματα διὰ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ. Καὶ λεξικά τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος.

Ἀκολουθῶς παρουσιάζονται ἔργα ἐκδόσεως κειμένων, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ Corpus Christianorum, οὗ τελευταῖον ἐξεδόθη ὁ 50. τόμος. Πρόκειται περὶ ἐκδόσεως κριτικῆς στηριζομένης εἰς παλαιότατα χειρόγραφα. Παρουσιάζονται περαιτέρω νέα θρησκευτικὰ περιοδικά, ἐν οἷς καὶ τὸ Νεοελληνικὸν «Κληρονομία» τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ 1969 ἐξ. Συλλογαὶ ἄρθρων ἀναφερομένων εἰς τὸν πρώϊμον χριστιανισμόν ἢ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατινομάθειαν.

Ἐσαύτως πολλά ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὸν κύκλον τῶν θεμάτων «Ἀρχαίότης καὶ χριστιανισμός», λ.χ. εἰς τὴν σχέσιν πρῶτου χριστ. σκέψεως πρὸς τὴν κλασσικὴν παράδοσιν, εἰς τὴν μεταποστολικὴν ἐσχατολογίαν, εἰς τὴν στάσιν τῶν Ρωμ. ἀρχῶν ἔναντι τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸν Β' αἰῶνα, εἰς τὸν προσηλυτισμὸν τοῦ Κωνσταντίνου κλπ.

Νέαι ἐκδόσεις ἢ εἰδικαί ἔρευναί εἰς μεμονωμένους χριστιανικοὺς συγγραφεῖς, λ.χ. τὸν Ρουφῖνον, Αἰνείαν, Ἀρνόβιον, Αὐγουστῖνον, Βασίλειον κλπ. Καὶ βιβλία ἀναφερόμενα εἰς κριτικὰς ἐπανεκδόσεις κειμένων τῆς Π. καὶ Κ. Δ. ἐπὶ τῇ βάσει προσθέτων χειρογράφων καὶ παπύρων. Καὶ πραγματεῖαι ἐπὶ τῆς Βίβλου, καταδεικνυομένου ὅτι μόνον μὲ κριτικῶς ἀποκαθιστάμενον κείμενον τῆς Κ. Δ. εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξουδετερωθοῦν αἱ ἀντιφάσεις καὶ νὰ δοθῇ εἰκὼν ἀκριβῆς τῆς μοναδικότητος τοῦ προσώπου καὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ (v. Campenhausen). Καὶ συνοπτικαὶ κριτικαὶ ἐκδόσεις ἀναφέρονται καὶ κρίνονται. Ἀξιόλογος εἶναι ἡ παρουσίασις πραγματείας τινὸς περὶ τῶν κριτικῶν ἐκδόσεων τῆς Κ.Δ., ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι τὸ κείμενον αὐτῆς στηρίζεται εἰς τὰς παραδεδομένας τρεῖς ομάδας χειρογράφων, πᾶσα δὲ ἐκτὸς τούτων προβαλλομένη εἰκασία ἐμπίπτει εἰς τὴν ὑποκειμενικότητα καὶ ἐκφράζει θεολογικὰς ἀπόψεις τοῦ διορθοῦντος (R. Kieffer). Καὶ ἄλλων ἐργασιῶν ἐν αἷς συσχετίζεται τὸ ἔργον τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως μὲ τὴν γῶσιν τῆς γλωσσικῆς πραγματικότητος τῆς ἐποχῆς. Ἐνδιαφέρουσα ἐργασία παρουσιάζεται ἐπίσης, ἐν ἣ δεικνύεται ὅτι ὁ Λουκάς τὰ παρατιθέμενα χωρία τῆς Π. Δ. τὰ λαμβάνει ἐκ τῆς ἐκδόσεως τῶν Ο' καὶ δὴ ἐκ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κώδικος. Καὶ πλείστα ἄλλα ἐργασίαι, σχόλια, μελέται περὶ τῶν Εὐαγγελιστῶν, περὶ τῆς γλώσσης τῶν κειμένων καὶ ἐννοιῶν τινῶν καὶ ἀντιλήψεων, περὶ τῆς ἐν τῇ Κ. Δ. δαιμονολογίας κλπ.

Περαιτέρω βιβλία ἀναφερόμενα εἰς τὰ Ἀπόκρυφα μὲ εἰσαγωγὰς, μεταφράσεις καὶ σχόλια, ἐν τῇ σειρᾷ δὲ ταύτῃ καὶ ἐκδοσις τοῦ ἰδίου τοῦ J. B. Bauer, Die neutestamentlichen Apokryphen, Patmos, Düsseldorf 1968, ἐν ἣ δίδεται χαρακτηρισμὸς καὶ ἐκτίμησις τοῦ περιεχομένου τῶν ἀποκρύφων καὶ ἡ σπουδαιότερα βιβλιοκρισία. Καὶ τέλος βιβλία ἀναφερόμενα εἰς τοὺς ἱεράρχας τῶν συνόδων καὶ εἰς πλείστους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς Ἑλλήνας καὶ Λατίνους, Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα, Δαμάσκιον, Δίδυμον Ἀλεξανδρέα, Δυνάμιον, Φαῦστον, Διονύσιον Ἀρεοπαγίτην, Ἐφραῖμ τὸν Σῦρον, Ψευδο-Ἰσίδωρον, Εὐθύμιον, Ἰουστῖνον μάρτυρα, Λακτάντιον, Μάξιμον ἐπίσκ. Τουρίνου, Προυδέντιον, Πτολεμαῖον, Σαλόνιον, Μάριον Βικτωρίνον κλπ. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ πληροφορία ὅτι ἐκ τῆς νεωτέρας ἐρεύνης τῶν Woodward καὶ Mattingly καὶ Lang προκύπτει ὡς συγγραφεὺς τοῦ ἔργου Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ ὁ Εὐθύμιος, ἡγούμενος ἐν Ἀθῶν († 1028) καὶ ὄχι ὁ Ἰω. Δαμασκηνός, ὡς εἶχεν ὑποστηρίζει τῷ 1953 ὁ Dölger. Καὶ ἕτερα πληροφορία, ὅτι κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ Ake Fridh «Τὸ πρόβλημα τοῦ Μαρτυρίου τῆς Περπέτουα καὶ Φελίτσιτας» 1968, τμῆμα τοῦ κειμένου ἐγράφη πρῶτον ἐλληνιστῶν καὶ εἶτα μετεφράσθη λατινιστῶν διὰ τῆς συμβολῆς τριῶν συγγραφέων, ἐνῶ πρότερον ἀπεδίδετο εἰς τὸν Τερτυλλιανόν, ἀποδεικνυόμενον νῦν ἄσχετον.

Ὁ πλοῦτος τῶν παρουσιαζομένων ἐκδόσεων, ἡ σαφὴς καὶ κριτικὴ παρου-

σίασις τῶν νέων ἀπόψεων ἐπὶ ὅλης σχεδὸν τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔργα συντελεσθείσης διεθνῶς ἐργασίας εἰς τὴν ἔρευαν ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ μεταγενεστέρου Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ πρώτου Χριστιανισμοῦ ἐκ μέρους ἐνὸς ἴαν πειραμένου καὶ σοφοῦ εἰδικοῦ, οἷος ὁ κ. Bauer, ἐξυπηρετεῖ τὰ μέγιστα τοὺς φιλόλογους καὶ θεολόγους.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΤΖΟΣ

* *

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, Διονυσίου Σολωμοῦ Ἄπαντα, Ἀθῆναι 1970.

Ὑπὸ τὸν τίτλον αὐτὸν ὁ γνωστὸς φιλόλογος Γ. Παπανικολάου ἐξέδωκε τόμον 788 σελίδων ὄου σχήματος περιέχοντα τὸ ἑλληνόγλωσσον ἔργον τοῦ Ἐθνικοῦ μας Ποιητοῦ μετὰ ποικίλων στοιχείων, ἀναφερομένων εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν καθόλου πνευματικὴν ἀλλὰ καὶ ἐθνικὴν δραστηριότητα τοῦ Δ. Σολωμοῦ.

Εἶναι ἀληθές ὅτι μὲ κάποιαν δυσπιστίαν δεχόμεθα μίαν ὀγκώδη ἔκδοσιν τοῦ σολωμικοῦ ἔργου.

Ὁ γνωρίζων τὴν περιπέτειαν εἰς τὴν ὁποίαν ἐνεπλάκησαν ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ ὁ καθηγητὴς Τωμαδάκης, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνετέθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ σολωμικοῦ ἔργου, μετὰ σκεπτικισμοῦ ἀτενίζει κάθε νέαν ἐκδοτικὴν προσπάθειαν.

Εἶναι ἀρκετὸν ὄχι νὰ μελετήσῃ κανεὶς, ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ φυλλομετρήσῃ τὰ περὶ τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ ἔργου του λεχθέντα ὑπὸ τῶν ποιητῶν Παλαμᾶ καὶ Βάρναλη, ὡς καὶ τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα τῶν πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν Γιάννη Ἀποστολάκη, Ν. Τωμαδάκη, Λ. Πολίτη καὶ Ἰ. Συκουτρῆ, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ ποῖον ἄθλον ἀναλαμβάνει ὁ ἐπιχειρῶν νέαν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου τοῦ Σολωμοῦ. Προχωρῶν εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας συντόμως θὰ ἀντιληφθῇ ἐκ τῶν σχετικῶν μελετημάτων τῶν Μιχαλοπούλου, Καιροφύλα, Σπαταλαῖ καὶ τινων ἄλλων ὅτι ἡ περὶ τὸ σολωμικὸν ἔργον ἐνασχόλησις δύναται νὰ ὀδηγήσῃ ἂν ὄχι «εἰς κατάστασιν αὐτοχειρίας» ὡς εἰς ἀνάλογον περίπτωσιν, κατὰ τὸν καθηγητὴν Τωμαδάκην¹, συνέβῃ εἰς τὸν Ἰ. Συκουτρῆν, πάντως εἰς πικρίας ὀδυνηράς.

Ταῦτα πάντα ἀναλογιζόμενοι ὁμολογοῦμεν ὅτι μετὰ σχετικῶν ἐπιφυλάξεων ὑπεδέχθημεν τὸ ἔργον τοῦ Παπανικολάου παρὰ τὴν ἀπερίοριστον ἐμπιστοσύνην μας εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐγκράτειαν τοῦ ἀρίστου ὄντως φιλόλογου.

Τὰς ἐπιφυλάξεις τὰς προκαλουμένας ἐκ τῶν τοιούτων ἐκδόσεων φαίνεται ὅτι κάλλιον παντὸς ἄλλου γνωρίζει αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς τοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν πονήματος.

Εὐθύς ἀπὸ τῶν πρώτων σελίδων καθορίζων τοὺς στόχους τῆς ἐργασίας

1) Ν. Τωμαδάκη, Δ. Σολωμὸς (ἔκδοσις Ζαχαροπούλου σ. ρογ').